

X.A.Dadaboyev, Z.T. Xolmanova

**TURKIY TILLARNING
QIYOSIY-TARIXIY
GRAMMATIKASI**

**“Tafakkur Bo‘stoni”
Toshkent – 2015**

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

H.A. Dadaboyev, Z.T. Xolmanova

**TURKIY TILLARNING
QIYOSIY-TARIXIY GRAMMATIKASI**

*O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligi
tomonidan o‘quv qo‘llanma sifatida nashrga tavsiya etilgan*

Toshkent – 2015

UO'K: 811.512.1(09)(075)

81.2-2

T89

X.Dadaboyev

Turkiy tillarning qiyosiy-tarixiy grammatikasi [Matn] : o'quv qo'llanma / X.Dadaboyev, Z.Xolmanova – Toshkent: Tafakkur Bo'stoni, 2015. -224 b.

KBK-81.2-2ya73

Mas'ul muharrir: f.f.d., prof. **Sh.Usmanova**

Taqrizchilar: f.f.d., prof. **Q. Sodiqov**

f.f.n., **dots. A.Rafiyev**

Mazkur qo'llanma "Turkiy tillarning qiyosiy-tarixiy grammatikasi" fanining mazmun-mohiyatini yoritish maqsadida tuzilgan bo'lib, turkiy tillarning grammatik tizimi, umumturkiy taraqqiyot davri va hozirgi rivojlanish bosqichidagi fonetik-fonologik, leksik-semantik, struktur-grammatik xususiyatlari haqidagi ma'lumotlarni o'zida jamlagan. Qo'llanma o'zbek tili, qardosh turkiy tillar va rus tilidagi mavjud adabiyotlar asosida tuzilgan bo'lib, fanning asosiy masalalarini qamrab oladi.

Qo'llanma matni O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining "Lotin alifbosiga asoslangan o'zbek tilidagi o'quv adabiyotlarini yaratish to'g'risida"gi 2004- yil 23-yanvar 20-sonli buyrug'iga asosan tayyorlandi.

O'quv qo'llanma talabalar, katta ilmiy xodim-izlanuvchi va turkiy tillar grammatikasi bilan shug'ullanuvchi tadqiqotchilar uchun mo'ljallangan.

UO'K: 811.512.1(09)(075)

KBK-81.2-2ya73

© "Tafakkur Bo'stoni", 2015

© X.Dadaboyev va boshq., 2015

© "Ilm Ziyo nashriyot uyi", 2015

Soʻzboshi

Oliy oʻquv yurtlari bakalavriat yoʻnalishi oʻquv rejasiga kiritilgan “Turkiy tillarning qiyosiy-tarixiy grammatikasi” fanining maqsadi hozirgi turkiy tillarning fonetik-fonologik, morfem-morfologik, leksik-semantik va struktur-grammatik xususiyatlarini yaxlit holda tahlil qilish, turkiy tillar grammatikasida oltoy tillariga xos lingvistik jarayonlar ifodasini yoritish, turkiy tillarni tasniflashda fonetik, leksik, grammatik, geografik, etnik mezonlarning oʻrnini izohlash; turkiy tillarning umumiy va xususiy taraqqiyot bosqichlari haqida muayyan tasavvur hosil qilish, tipologik oʻziga xosliklarini umumlashtirish, farqli jihatlarini ajratishdan iborat.

“Turkiy tillarning qiyosiy-tarixiy grammatikasi” fani doirasida oʻrganiladigan asosiy masalalarning amaliy qiymati quyidagilarda koʻrinadi:

– talabalar milliy tilning shakllanish jarayoni, oʻzbek tili mansub boʻlgan oltoy tillari oilasi, turkiy tillar guruhining grammatik jihatdan oʻziga xosligi, fonetik, leksik, morfologik xususiyatlari haqida muhim maʼlumotga ega boʻladilar;

– turkiy tillar tasnifi, tarqalish hududlari, turkiy tillarda soʻzlashuvchi xalqlar haqida muayyan tasavvur hosil qiladilar;

– turkiy tillarning dastlabki taraqqiyot jarayonidagi lingvistik xususiyatlarning hozirgi turkiy tillarda saqlanib qolish darajasi, lisoniy va nolisoniy omillar haqida bilim koʻnikmalariga ega boʻladilar;

– turkiy tillarning dastlabki taraqqiyot davriga xos boʻlgan grammatik xususiyatlarning dialektlarda saqlanib qolishi, bu jihatdan shevalarning muhim lingvistik baza sifatidagi ahamiyatini anglab yetadilar;

– hozirgi turkiy tillar grammatikasini qiyoslash tilning ichki taraqqiyoti, lingvistik jarayonlar, leksema semantikasidagi oʻzgarishlar, maʼno kengayishi, semantik torayish va ularni yuzaga keltiruvchi omillarni oʻrganish imkoniyatini beradi.

Hozirgi kunda barcha sohalarda globallashtirish jarayoni taʼsiri koʻzga tashlanmoqda. Ana shunday vaziyatda “Turkiy tillarning qiyosiy-tarixiy grammatikasi” fanining asosiy masalalari borasida toʻplangan bilim koʻnikmalari turkologiya sohasini takomillashtirishda, umum-turkiy globall masalalarni hal qilishda, turkiy tillarda yaratilgan yozma yodgorliklar mazmunini oʻzlashtirishda, turkiy tillar, xususan, oʻzbek tili taraqqiyot xususiyatlarini belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, milliy til, qardosh tillar tarixi, takomiliga jiddiy eʼtibor qaratish barcha ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning, mamlakat rivojining, millat ravnaqining asosiy mezonini belgilaydi.

Kirish

“Turkiy tillarning qiyosiy-tarixiy grammatikasi” fauni o‘rganish jara-yonida turkologiya tarixida yuz bergan muhim voqealarni alohida qayd etish lozim bo‘ladi.

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida turkiy tillarni qiyosiy o‘rganish sohasida bir qator izlanishlar yuzaga keldi. Rossiya Fanlar akademi-yasining Tilshunoslik instituti turkiy tillar bo‘limi, uning Sankt-Peter-burg va Sibir tarmoqlari tilshunoslari tomonidan turkiy tillar fonetikasi, leksikasi, grammatik qurilishini o‘rganish yuzasidan ilmiy izlanishlar yaratildi.

Turkiy tillar tarixini o‘rganishda ikki yo‘nalish – tarixiy grammatika va adabiy tillar tarixini yaratish yuzasidan izlanishlar olib borildi. 60-70- yillarda turkiy tillar tarixi bo‘yicha bir qancha monografiyalar, darsliklar, qo‘llanmalar yaratildi. Turkologiya tarixida sinxronik va diaxronik aspektdagi tadqiqotlar yuzaga keldi. Turkiy tillar tasnifi, turkiy tillar fonetikasi, leksikologiyasi, semasiologiyasi, termino-logiyasi, leksikografiyasi, grammatikasiga doir izlanishlar olib borildi, monografiyalar, qo‘llanmalar yaratildi, ilmiy maqolalar e‘lon qilindi. Turkiy tillarda yaratilgan yozma yodgorliklar o‘rganildi, nashr etildi.

Turkiy tillar fonetikasi sohasida jiddiy yutuqlarga erishildi. Eksperi-mental-fonetik tekshirishlar asosida turkiy tillarning fonematik siste-masi (unli va undosh tovushlar tizimi), aksentuatsiyasi, gap intonatsiyasi yoritildi. Turkiy tillar leksikologiyasi, leksikografiyasi bo‘yicha olib borilgan ishlar turkiy tillar leksikasini ham sinxron, ham diaxron aspektda tekshirishga qaratilgan tadqiqotlar uchun zamin yaratdi. Turkiy tillarga oid ikki tilli lug‘atlarda turkiy bo‘lmagan til (masalan, rus tili)ning leksik-grammatik xususiyatlarini turkiy til vositasi orqali aks ettirish, ko‘chma ma‘nodagi so‘z va iboralarni tarjima qilish, old qo‘shimcha (prefiks) li so‘zlarning turkiy tillardagi muqobilini topish, ularning semantik xususiyatlarini har jihatdan yoritish masalalariga e‘tibor qaratildi.

Turkiy tillar morfologiyasi, xususan, so‘z turkumlarining leksik-se-mantik, morfologik va sintaktik xususiyatlari ilmiy asosda tadqiq qilindi. Ot, sifat, ravish va fe‘l turkumiga xos kategoriyalar o‘rganildi. Turkiy tillar sintaksisi bo‘yicha ham bir qator ishlar amalga oshirildi. So‘z birikmalari, sodda va qo‘shma gap sintaksisiga oid fundamental tadqiqotlar yaratildi.

Turkiy tillar dialektologiyasi turkologiyaning asosiy yo‘nalish-

laridan biri hisoblanadi. Turkiy tillar dialektologiyasi masalalariga bag'ishlangan ilmiy konferensiyalarning muntazam ravishda o'tkazilishi, "Turkiy tillar dialektologiyasi masalalari" to'plamining nashr etilishi dialektologiyaning turkiy tillar fonetik, leksik, grammatik sohalariga doir masalalarni hal qilishdagi ahamiyatini yoritishga xizmat qiladi.

Turkiy tillarning sheva va lahjalari monografik tarzda o'rganilganligi sababli turkiy tillarning qiyosiy-tarixiy grammatikasi uchun muhim qiymatga ega bo'lgan fonetik, grammatik va leksik xususiyatlar aniqlandi. Turkiy tilli respublikalarning dialektologlari tomonidan dialektologik atlalarning tuzilishi soha taraqqiyotidagi muhim qadamlardan hisoblanadi. Turkiy tillarning sheva va lahjalari bo'yicha to'plangan faktik materiallar asosida bir qator lug'atlar ham tuzilgan.

Qayd etilgan tadqiqotlar, amalga oshirilgan ishlar "Turkiy tillarning qiyosiy-tarixiy grammatikasi" fani masalalariga doir manbalar sifatida ahamiyatlidir.

Keying yillarda turkologiya sohasida bir qator yangi tadqiqotlar yuzaga keldi. Eng qadimgi sug'd, ko'k turk (o'rxun-enasoy, turkiy run), eski uyg'ur (turk) yozuvlaridagi yodgorliklarni o'rganishga oid izlanishlar olib borilmoqda. Ko'k turk xoqonligi davrida yaratilgan Bug'ut mangutoshi, uning tiklanish tarixi, yodgorlikda saqlanib qolgan sug'dcha bitig talqini, sug'd tilidagi arablar istilosi bilan bog'liq nazariy qarashlar, ko'k turk bitig'lari, ko'k turk yozuvining o'ziga xos jihatlari, imlo xususiyatlari, ko'k turk xatida bizgacha yetib kelgan To'nyuquq, O'ngin, Kul tegin, Bilga xoqon, Suji bitiglarining matni talqini, turkiy yozma yodgorliklar asosida rasmiy uslubning yuzaga kelishi, taraqqiyot bosqichlari, hujjat turlari haqida muhim ma'lumotlar qayd etilgan.¹

Turkiy tillar leksik qatlamini tadqiq etishda o'rxun-enasoy yozma yodgorliklari eng qadimiy obidalardan hisoblanadi. Ammo ayrim turkologlar bu yodgorliklar tilining turkiy tillar uchun "bobo til" sifatida qaralishini ma'qullamaydilar va hozirgi turkiy tillardagi arxaik elementlarning o'rxun-enasoy tosh bitiglarida uchramasligini asos sifatida keltiradilar. Bu yodnomalar tilining umumturkiy til emas, balki shu tilning kichik bo'lagi ekanligini o'rinli ta'kidlaydilar. Darhaqiqat, yozma manbalar davr tili xususiyatlarini imkon qadar to'liq aks ettiradi, ammo yodgorliklar tili davr tilining avni o'zi emas. Bunda muallifning so'z qo'llash mahorati,

¹Is'hoqov M., Sodiqov Q., Omonov Q. *Mangu bitiglar.-T.*, 2009.- B.116.

fikrini to'liq aks ettira olish qobiliyati, nutqiy imkoniyati ham o'ziga xos o'rin tutadi. O'rxun-enasoy yozma yodgorliklari turkiy tillarning qadimiy xususiyatlarini mukammal aks ettira olmasa-da, turkiy tillarning tarixiy taraqqiyot bosqichiga oid muhim manba sifatida ahamiyatlidir.

Hozirgi kunda turkiy tillarning qadimgi davrini o'rganishga doir tadqiqotlar ham amalga oshirilmoqda. Shunga qaramay, turkiy tillar tarixida aniq yechimini topmagan, hozirgacha hal qilinmagan murakkab va dolzarb masalalar ko'p. Turkiy adabiy tillar tarixini davrlashtirish, o'zaro qiyoslash, umumturkiy taraqqiyot bosqichidan keyingi rivojlanish jarayoni, turkiy tillar dialektlari o'rtasidagi munosabat, o'xshash va farqli jihatlarni tahlil qilish masalalari muhim ahamiyat kasb etadi. Bu muammolarni turkiy adabiy tillar grammatikasini qiyoslash, umumxalq turkiy so'zlashuv tili hamda adabiy kitobiy tilning turli tarixiy davrlardagi uslubi, ichki – intralingvistik omillarning o'рни, tashqi – ekstralingvistik omillar ta'siri, yozuvning ahamiyati va xalqning madaniy taraqqiyot saviyasini nazarda tutgan holda hal qilish maqsadga muvofiq.

Qadimgi turkiy qabilalardan bo'lgan xunlar, xazarlar, bulg'orlar tili hamda chuvash, yoqut tillari aloqadorligi masalalari ham o'z yechimini kutmoqda. Bu masalalarni ijobiy hal qilishda o'rxun-enasoy yozuvidagi bitigtoshlardan oldingi davr manbalaridagi faktik materiallarga ham murojaat etish zarur bo'ladi.

Turkiy tillarning boshqa tillar bilan aloqadorligini o'rganish muammosini hal etish ham ahamiyatlidir. Zotan, turkiy xalqlar qadim zamonlardan beri hind-yevropa, fin-ugor, semmit, mo'g'ul va boshqa xalqlar bilan yondosh holda yashagan va o'zaro munosabatda bo'lgan. Xalqlar o'rtasidagi ijtimoiy-siyosiy aloqalar tilda o'z ifodasini topadi. Tadqiqotlar jarayonida boshqa tillarning turkiy tillarga ta'sirini o'rganish bilan bir qatorda, turkiy tillarning german, roman, slavyan, mo'g'ul, fors-tojik kabi qardosh bo'lmagan tillarga ta'sirini tekshirish, tadqiq qilish, substrat holatlarni aniqlash ham muhimdir.

Turkiy tillarning tarixiy fonetikasi va morfologiyasining umumlashtirilgan tahlili M.Ryasyanen izlanishlarida², nazariy masalalari umu-

---

²Räsänen M. *Materialen zur Lautgeschichte der türkischen Sprachen. Studia Orientalia. XV.-Helsinki, 1949; shu muallif. Materialien zur Morphologie der türkischen Sprachen. Studia Orientalia, XXI, 1957.*

miy va farqli xususiyatlari, tarixi A.Emre³, A.Dilachar⁴ va boshqa bir qator turkologlar tadqiqotlarida aks etgan. A. Gafero'g'lining "Turk tili tarixi" kitobida turkiy tillarning shakllanish davridan keyingi taraqqiyot bosqichigacha bo'lgan davr ilmiy izlanishlar tahlili asosida yoritilgan. Mahmud Koshg'ariy, Mahmud Zamahshariy, Yusuf Xos Hojib, Xorazmiy, Rabg'uziy asarlaridan namunalar tahlil etilgan.⁵

Turkiy tillarning qiyosiy-tarixiy grammatikasini o'rganishda umumturkiy taraqqiyot bosqichi, keyingi davrdagi rivoji haqida tasavvurga ega bo'lish lozim. Turkiy tillardan biri bo'lgan o'zbek adabiy tili tarixi quyidagicha davrlashtirilgan:⁶

1. **Eng qadimgi turkiy til** (qadimgi davrlardan milodning V asrlariga qadar. Adabiyotlarda eng ko'hna davri *oltoy*, keyingi bosqichi *xun davri*, deb yuritiladi). Bu davrlarga xos yozma manbalar saqlanib qolmagan.

2. **Qadimgi turkiy adabiy til** (milodiy VI-X asrlar). Eng qadimgi turkiy yozma yodgorliklar shu davrga oiddir. Turkiy adabiy til tarixi ham shu davrdan boshlanadi. Bu davr o'z ichida quyidagi guruhlarga ajraladi:

a) Ko'k turk tili (Birinchi va Ikkinchi turk xoqonliklari davrida yaratilgan ko'k turk yozuvli o'rxun-enasoy, tuva, talas, farg'ona yodgorliklari tili);

b) Uyg'ur xoqonliklari davrida yaratilgan ko'k turk, uyg'ur, moniy, braxma yozuvlaridagi yodgorliklar tili (hozirgi adabiyotlarda "qadimgi uyg'ur tili" deb yuritilmoqda).

3. **Eski turkiy adabiy til** (XI asr--XIV asrning birinchi yarmi). Bu davr o'z ichida quyidagilarga bo'linadi:

a) Qoraxoniylar davri tili – qoraxoniylar davrida yaratilgan yodgorliklar tili;

b) Chig'atoy turkiysi;

d) Eski xorazm turkiysi (Oltin O'rda va Xorazm adabiy muhitida amal qilgan til);

e) Eski qipchoq tili (Misrda arab tilida yozilgan grammatikaga oid manbalar va lug'atlar hamda g'arbiy turk o'lkalarida qipchoqlar yaratgan asarlar tili);

³Emre A.C. *Türk lehçelerinin mukayeseli grameri. I.Fonetik. -Istanbul, 1949.*

⁴Dilaçar A. *Türk Diline Genel Bir bakış.-Ankara, 1964.*

⁵Caferoğlu A. *Türk dili tarihi.I, II. 3-baski. -Istanbul. Enderun kitab evi. 1969.-S.247.*

⁶Davrlashtirish o'zbek tilshunosligidagi murakkab masalalardan hisoblanib, tarixiy sharoit bilan bevosita bog'liq bo'lgani sababli adabiyotlarda har xil tasniflar keltirilgan. Biz adabiyotlardagi davrlashtirishning umumlashtirilgan ko'rinishi sifatida mazkur tasnifni keltirishni ma'qul topdik.

f) Eski onado'li turkchasi (XIII–XV asrlarda o'g'uz turklari qo'llagan yozma adabiy til. Keyinchalik uning negizida "usmonli turkchasi" adabiy tili shakllandi).

4. *Eski o'zbek adabiy tili* (XIV asr ikkinchi yarmi–XX asr boshlari).

5. *Hozirgi o'zbek adabiy tili*. XX asr boshlaridan hozirga qadar bo'lgan davrni o'z ichiga oladi.⁷

O'zbek adabiy tilining birinchi, ikkinchi, uchinchi bosqichdagi taraqqiyot darajasi turkiy tillarning umumtaraqqiyot davriga xos fonetik-fonologik, leksik-semantik, so'z yasalishi, struktur-grammatik xususiyatlarni aks ettiradi. Har bir turkiy til dastlabki rivojlanish bosqichida umumturkiy xususiyatlarni namoyon etgan. Tarixiy taraqqiyot, qardosh va qardosh bo'lmagan tillar ta'siri natijasidagi farqli jihatlar til taraqqiyotining nisbatan keyingi bosqichlariga xosdir.

Turkiy tillarning umumiy fonetik-fonologik, morfem-morfologik xususiyatlari, grammatik tuzilishi haqidagi asosiy ma'lumotlar V.A.Bogoroditskiy⁸, M.Ryasyanen⁹, K.G.Menges¹⁰, A.N.Kononov¹¹, L.S.Levitskaya¹², A.M.Sherbak,¹³ B.A.Serebrennikov, N.Z.Gadjjyeva¹⁴, N.A.Baskakov¹⁵ tadqiqotlarida, jamoa tomonidan yaratilgan nashrlarda¹⁶, A.Rafiyev¹⁷, Y.Abdurasulov¹⁸ qo'llanmalarida va boshqa bir qator manbalarda keltirilgan.

⁷Sodiqov Q. *Turkiy yozma yodgorliklar tili: adabiy tilning yuzaga kelishi va tiklanishi*.-I., 2006.- B. 208.

⁸Богородицкий В.А. *Введение в татарское языкознание*.-Казань, 1953.

⁹Ryasyanen M. *Materialen zur Morphologie der turkishen Sprachen*. -Helsinki,1957.

¹⁰Menges K. G. *The Turkic Languages and Peoples*.-Wiesbaden,1968.

¹¹Кононов А.Н. *Показатели собирательности-множественности в тюркских языках*.-Л.,1969; *Он же. Грамматика языка тюркских рунических памятников (VII-IX вв.)*.-Л.,1980.

¹²Левитская Л.С. *Историческая морфология чувашского языка*. - М.,1976.

¹³Щербак А.М. *Очерки по сравнительной морфологии тюркских языков (имя, глагол)*.- Л.,1977,1981.

¹⁴Серебренников Б.А., Гаджиева Н.З. *Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков*. -М.,1986.

¹⁵Баскаков Н.А. *Введение в изучение тюркских языков*.-М.,1969; *Он же: Историко-типологическая морфология тюркских языков*.-М.,1979 ;*он же: Алтайская семья языков и ее изучение*. -М., 1981.

¹⁶ *Исследования по сравнительной грамматике тюркских языков. Ч.2.- Морфология*.-М.,1956; *Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков*.-М: Наука,1988. -560 с.

¹⁷Рафиев А. *Туркий тилларнинг қиёсий-тарихий грамматикаси*. -I., 2004 .

¹⁸Абдурашулов Ё. *Туркий тилларнинг қиёсий-тарихий грамматикаси*.-I.: Фан, 2009. -259 б.

Ushbu qo'llanma turkiy tillarning qiyosiy-tarixiy grammatikasiga oid mavjud manbalar asosida tuzilgan bo'lib, fan doirasidagi tushunchalarni, fanning muhim masalalarini, hozirgi turkiy tillarning asosiy xususiyatlarini talabaga yetkazish maqsadi qo'yilgan. Qo'llanmada quyidagi transkripsiya belgilaridan foydalanildi:

a –til orqa, keng, qattiq unli

a: –til orqa, cho'ziq unli

ä –til oldi, keng, yumshoq unli

u –til orqa, tor, lablangan, qattiq unli

ü –til oldi, tor, lablangan yumshoq unli

i –til oldi, tor, yumshoq unli

ı –til orqa, o'rta keng, qattiq unli

e –o'rta keng, lablanmagan unli

ö –til oldi, o'rta keng, lablangan unli

o –til orqa, o'rta keng, qattiq, lablangan unli

ğ –jarangli sirg'aluvchi undosh

ş –jarangsiz sirg'aluvchi undosh

ç –jarangsiz portlovchi undosh

Qolgan tovushlarni ifodalashda lotin yozuvi asosidagi yangi o'zbek alifbosida mavjud harflardan foydalanildi.

1-§. TURKIY TILLAR TARAQQIYOTINING UMUMIY TAVSIFI

Asosiy tushunchalar: *bobo til, til oilasi, oltoy tillari oilasi, til guruhlari, turkiy tillar guruhi, genetik qardoshlik, tillar tasnifi, tasniflash mezonlari, geneologik tasnif, sharqiy turkiy tillar, g'arbiy turkiy tillar, r guruhi, d guruhi, tau guruhi, tag'liq guruhi, tag'li guruhi.*

Hozirgi turkiy tillar taraqqiyoti quyidagi davrlarni o'z ichiga oladi:

1. Turkiy tillar taraqqiyotining Oltoy davri (eradan avvalgi III asrlarga qadar).

2. Qadimgi xun davri (eradan avvalgi III asrlar va yangi eraning V asrlariga qadar).

3. Qadimgi turk davri (V–X asrlar).

4. O'rta turk davri (X–XV asrlar).

5. Yangi turk davri (XV–XX asrlar).

Mundarija

Soʻz boshi.....	3
Kirish.....	4
1-§.Turkiy tillar taraqqiyotining umumiy tavsifi.....	9
2-§.Turkiy tillar fonetikasi.....	23
3-§.Turkiy tillar leksikasi.....	40
4-§.Turkiy tillar morfologiyasi.....	51
5-§ Turkiy tillarda grammatik maʼnoni ifodalash usullari.....	59
6-§. Turkiy tillarda soʻz turkumlari.....	60
7-§.Turkiy tillarda ot soʻz turkumi.....	62
Turkiy tillarda kelishiklar tizimi.....	67
Turkiy tillarda egalik tushunchasi.....	77
8-§.Turkiy tillarda sifat.....	90
Turkiy tillarda sifatning intensiv shakli.....	93
9-§.Turkiy tillarda son soʻz turkumi.....	100
10-§.Turkiy tillarda olmosh.....	103
11-§.Turkiy tillarda feʼl soʻz turkumi.....	108
Zamon tushunchasi.....	109
Mayl kategoriyasi.....	113
12-§.Turkiy tillarda ravish.....	122
13-§.Yordamchi soʻzlar.....	131
14-§.Taqlid soʻz (mimema)lar.....	142
15-§.Turkiy tillar sintaksisi.....	146

Turkiy tillarda gap qurilishi.....	150
Gap turlari.....	155
16-§. Sodda gap sintaksisi.....	157
17-§. Qo'shma gap sintaksisi.....	159
Turkiy xalqlar yozuvi tarixi.....	171
Ayrim turkiy tillar haqida ma'lumot.....	186

H.A. Dadaboyev, Z.T. Xolmanova

TURKIY TILLARNING QIYOSIY-TARIXIY GRAMMATIKASI

**«Tafakkur Bo‘stoni»
Toshkent – 2015**

Muharrir   *Z.T. Taxirov*
Musahhih   *A. Xo‘jabekov*
Sahifalovchi *U. Vaxidov*
Dizayner   *D. O‘rinova*

Litsenziya AI № 190, 10.05.2011y

Bosishga 2015 yil 5 oktabrda ruxsat etildi. Bichimi 60x84^{1/16}. Ofset qog‘ozi.
Times New Roman garniturasida. Shartli bosma tabog‘i. 14,0. Nashr tabog‘i 14,2.
Shartnoma № 31/13. Adadi 500 nusxa. Buyurtma № 35/13.

«Tafakkur Bo‘stoni» nashriyoti. Toshkent sh., Yunusobod, 9-mavze, 13-uy
Telefon: (+99893) 589-05-78. E-mail: tafakkur0880@mail.ru

«Tafakkur Bo‘stoni» nashriyoti bosmaxonasida chop etildi.
Toshkent sh., Chilonzor ko‘chasi, 1 uy.